

fizikai" aktivitást. A társban, a másik emberben is évezredek, kultúrák, történelmi folyamatok örökösét és birtokosát keresi.

S a másik emberrel, a másik ember sorsával, öntudatával, élményeivel és személyiségével teljesítheti ki önmagát, a saját életét és személyiségét. Ő maga is ezzel a szóval foglalja össze a szerelem legfőbb varázsát és értelmét: „Kiteljesedem”. Ez a kiteljesedés lehet az a filozófiai nyereség, amit a szerelem hoz a „viola d’amour” költőjének. Modern életérzés, modern világfelfogás, modern igény szólal meg a klasszikus hangszerezen.

A költői vállalkozás tehát modern alkotói törekvésekről árulkodik; e modernséget azonban be kellett illeszteni a szerelmi műfaj hagyományaiba, hogy a ciklus megőrizhesse a „viola d’amour” dallamát. Kalász Márton alighanem a legjobb eszközöket választotta ehhez, midőn Balassi Bálint versformájából és nyelvi alakzataiból alakította ki a maga verselését és stílusát. A mottónak idézett Balassi-strófa előlegezi a formai megoldásokat. Kalász a Balassi-versnek $a-a-b / c-c-b / d-d-b$ rendje nyomán alakította ki a maga $a-b / c-b / d-b / e-b$ szerkezetét. De képei, nyelvi fordulatai is egyféle Balassira emlékeztető archaikus stílussal ellenpontozzák a modern vers szabadabb társításait. „Mit láttam? sirattam? Jeremiásnak / mondolavesszejét. / Lángolt a gally a kelevézen / szirmát kard nyeste szét” — olvassuk. Vagy: „Kórságos nyakoncsüngés / rossz szerelem — / nekem sasszárny, nem szépmívű kolonc / lett volna jelem.”

A Balassira való utalásnak ezúttal konkrét poétikai értelme van. A magyar reneszánsz e hatalmas alakja — bizonyos módon — már a modern szerelem előhírnöke: az ő számára is önvizsgálatot, önelemzést, mintegy saját „ontológiai” helyzetének analizését jelentette a „viola d’amour” dallama. Ő is eltért a dallam konvencióitól, kialakult szabályaitól. Balassira emlékezve, Balassira utalva tehát Kalásznak újítás és hagyomány szerves egységét sikerült megalkotnia. (*Magvető Könyvkiadó 1969.*)

POMOGÁTS BÉLA

SZEGEDI SZERZŐK MŰVEI

MOCSÁR GÁBOR: ÉGŐ ARANY

A Magyarország felfedezésére induló írók között akadhatnak majd olyanok, akik vállalkozó szelleműek, fogékonyak a nagyszabású feladatok iránt, de előre megkonstruálják azokat a társadalmi, politikai, erkölcsi valóságban időszerűnek vélt jelenségeket, azok leginkább szembeszökő jegyeit, esetleg már az általánosításokat is, amelyek köré viszonyokat, eseményeket, szereplőket keresnek és találnak. A szellemi vállalkozásnak sajátossága, feltétele egyébként az elgondolás, a koncepció, vagy éppen a hipotézis. Ma hazánkban az írók (de az állampolgárok általában) rendelkeznek mindazokkal az ismeretekkel, amelyekkel jellemezhetőek társadalmunk fő vonásai, a mozgás irányának részletei is. De ha az íróban hiányosak mindezek az ismeretek, ha nélkülözi a tájékozódás intellektuális és emocionális (azonosulási) feltételeit, a felfedező munka nem ígérhet közérdeklődésre számot tartó eredményt.

Ha meg a megidézett feltételek adottak, ha az írónak a társadalmi haladásunkkal együttjáró jelenségek átélése iránti készsége vitathatatlan: a nézőpont, a vizsgálódás célja, iránya nem lehet kétséges. Sőt a nézőpontból, a világnézetből, a világképből megfogalmazódik szükségszerűen a vizsgálat tárgyára vonatkozó automatikus absztrakció is, a vizsgálódás feltételezett eredménye is, a feltevés, a hipotézis. A baj akkor következik be, ha a hipotézist ráhúzza a konkrétá tett viszonylatokra, a fellett helyzetre, mozgásra, mozgatóerőkre, ha az eleve következtetésnek elmarad a gyakorlattal való felelős, megbízható egyeztetése, ha hiányzik az egyébként esetleg általánosan ismert tényeknek az írói eszközökkel történő számbavétele, ha gyenge a bemutatás, a bizonyítás művészi hitele és ereje. Nevezhető-e felfedező munkának az ilyen? A nem lényegi, vagy helytelen elemekből levont általánosító következtetéshez: a hamis absztrakcióhoz való ragaszkodás következtében a mégoly jó szándékú felfedező tevékenység is értelmét veszti, vagyis az író nem fedez fel semmit.

Mocsár Gábor mindig a valóság tanulmányozásából, a konkrét valóságból indul ki. Gazdag tapasztalati tudással, a mindenkori hazai szellemi viszonyokhoz igazodó műveltséggel, egyre izgatottabb és izgatóbb kíváncsisággal, rendkívülien eleven problémaérzéssel, számos esetben megelőzve a jelenségek társadalmi méretű előfordulását, vet fel közérdeklődésre számot tartó problematikát. A konkrét valóságanyag mozgékony gondolkodással történő kiszélesítése, elmélyítése révén viszi olvasóját a közösen vállalható felelős tünődések vonalán. Mentés ez a gondolkodási mód minden szikkadt tudományoskodástól, az újdonság mezében tetszelgő, hivalkodó, keresetten feltűntetést hajhászó művészi megjelenítési szándéktól. Nem szívesen fogad el téziseket, megállapításokat — deklarációt semmi esetre sem. A valóban alkotó gondolatvitel jellemzi. Saját önálló (nem mások által felszított) kíváncsisága vezérli, s ezzel ragadja meg az olvasó érdeklődését, figyelmét, még akkor is, ha nem teljesen ismeretlen megfigyelési eredmények következnek, de azért *olyanok*, amelyek érdemesek az újragondolásra. Ezt az újra és újra végiggondolást képes elérni a szerző az élmény továbbadásának hatóerejével, a tárggyal egységbe fonódó írásművészeti eszközökkel.

Mocsár nem veszi előre listába az általa felemlítendő társadalmpolitikai, etikai, közösségi, emberi, szakterületi kérdésköröket, hanem vizsgálati anyaga feltárása, bemutatása közben, mondandója szövetébe ölti, pontosabban a vizsgálódás tárgyának törzséből erezedtetni, hajtattja ki a dolgok gyökerei vagy ágai-lombjai irányába az időszerű meggondolnivalókat. Alulról, a megfigyelésekből áll össze egy felelősen alkotó író átfogó rajza a tanulmányozásra vállalt társadalmi helyzetről, de túl azon, szélesebben, mindig lényegében társadalmunk egészének részeként.

Sokat megérett-megélt már az ötvenedik életévéhez közeledő alkotó, aki nemcsak a saját közel ötven évét, a történelem tanulságokban ugyancsak bővelkedő fél évszázadát élte át, hanem származása, indulása, továbbhaladása révén a magyar huszadik századi történelmi osztályok, rétegek sorsát is. De még mindig csak a személyes tapasztalati életanyaga mintegy visszafelé hosszabbításáról szólva: az előző magyar századok élményanyagát is hordja öröklötten az idegeiben. Mára elért a maga alkotó módon gyarapított műveltségének arra a fokára, amelyben benne van a korunkig megismert tudásanyag lényegi teljessége, és benne van intellektusában a lezártágnélküliség, a nyitottság az új megismerési lehetőségekre, mert benne él a valóság kutatásának a szenvedélye.

Nincs feleslegesen felhalmozódott, terméketlenné kövült tudásanyaga, ami béminton terhelne gondolat- és eszmevilágát. Rendelkezik a válogatás készségével. Mozgásba tudja hozni azt az ismeretanyagot, és pont azt, ami az általa vizsgált jelenség megvilágításához szükséges. Nincs szüksége kinyilatkoztatásokra, mentes a felülről kezelés gesztusaitól, nem a tudományos eredmények tekintélyt követelő felidézésével operál, nem is utasítja el fennhéjázón azokat. Maga járhat a dolgok végére, mert úgy érzi: rendelkezik az eligazodás biztonságával. A személyes felkészülést választja terepjárásaiban akkor is, ha a társadalmi valóság konkrétságában jár, akkor is, ha a szellemi szférákba, a társadalmi pszichikumba akar behatolni.

Az *Égő arany* Mocsár Gábor kötetei sorában figyelemre méltó jelenség. Azért is, mert a *Magyarország felfedezése* című sorozat első darabjaként úttörő vállalkozás. Azért is, mert a szerző munkásságának folyamatában ugyan nem állomás, hisz éppen az jellemzi írói tevékenységét, hogy minden előző írása — legyenek azok bármely eddigi művelt műfajban születettek — gondolati elődje a legújabban kiadottnak, és minden bizonnyal ezután következő írásaival sem tagadja meg vizsgálódási terepét, legfeljebb szüntelenül tágítja látómezejét, tehát nem állomás, nem megállóhely az *Égő arany*, hanem részben integrálása eddigi megfigyeléseinek, jelenünk szintjére emelése tapasztalatainak, részben közvetlen indulás új felfedezésre váró területek, visszanyúló társadalmi elemzések vagy előretökintő távlatok, a történeti, társadalompolitikai összefüggések feltárása felé; a gondolati, művészi megjelenítés vagy ha úgy tetszik, az önkiterjesztés érdekében.

Integrációs lehetőséget hozott Mocsár Gábor számára a választott tárgy. A magyarországi olajbányászat termelési, társadalmi vonatkozásainak feltárása természet és társadalom, természet és ember, ember és társadalom, termelés és politika, nyugati országrész és keleti tájak viszonylataiban kínálták az egységes képbe illesztést. A természet nyers erőinek megfékezésén, befogásban fáradozik az ember. Új energiák feltárásával szándékozik civilizáltabban berendezni életét. Szokatlan társadalmi formációk kereteihez idomul. Keresi a jobb élet feltételeit. „Az ember keresi helyét.” Más tájakra csapódik. Ismeretlen közösségbe kerül. Alkalmazkodik vagy összeütközik. Szokásaiban eltér a más vidékekről származóktól. Mindezt, és még mi mindent ölel fel az író választott tárgya kényszerében és érzékenyen reagáló figyelem folytán. Ellentétek, drámák magjai sorjáznak a „felszíni fejtés” után, amikor a társadalmi közegek mélyebben fekvő rétegeibe fúr.

Integrálódik — mindenestre tártabb tablót kér — a hazai osztályszerkezet képe is Mocsár új kötetében. A paraszti világhoz korábban különös szakértelemmel értő író a munkások, a munkássá váló rétegek körében is fesztelenül mozog, de feszült figyelemmel tanulmányozza ennek a mi viszonyaink között kevésbé ismert szakmunkának, az olajbányászásnak fortélyait, a sajátos szakmunkási mentalitást, öntudatot, a munkaközösségek beosztások szerinti emberi viszonylatait. A szakma sajátos vonásain túl a olvasó érzékelheti — a gondolkodtatás írói befolyása következtében — az általános, valamennyi szakmára érvényes jegyeket is. Így van ez, különösen akkor, amikor a műszaki értelmiség viselkedése, helyzete foglalkoztatja. Általános társadalmi kérdéssé emelhető például a fiatal értelmiségi szakemberek alkotókészsége kibontakoztatásának az ügye. Mocsár Gábor előző írásaiban is találkoztunk már a tágabb osztálystruktúra bemutatására irányuló szándékkal, vagyis az osztályszerkezet módosulásának, az arányok változásának, sőt a *Fekete csónak*-ban egy sűrített társadalmi körkép felvázolásának az igényével is. Ez utóbbi regényben is felfakadt már az olaj az egyik mozzanatban. A *Nálunk vidéken...* című kötetében az alföldi városok értelmiségi problematikája is kifejtésre került. De az *Égő arany* a tárgy szabta keretek között szinte teljességet valósít meg. Természettudományos alapismeretek, azok termelésben való alkalmazása, társadalompolitikai törekvéseink, és azoknak a gyakorlattal való egybevetése a vizsgálódás fonalán, a kifejtés közben kerül szintézisbe.

A lényegnek természetesen, a műfaj adta követelmények szerint, az emberi vonatkozásoknak kell maradnia. Az irodalmi szociográfia szemléletformáló szerepének kell dominálnia. Nem a műfaji korlátokra akarunk ezzel utalni. Éppen ellenkezőleg: hibásnak tartanánk minden olyan szűkítést, amely nem támaszt művészeti követelményt az irodalmi szociográfiával szemben, vagyis kizárja a szociográfia jellegű irodalmi alkotás vizsgálatából a szépírói képességeket, amely tehát nem tartja irodalomnak ezt a műfajt, nem tartja írónak azt az alkotót, aki az olvasóban élményt, a hitelesség érzetét, a társadalmi válóság megismerésének a vágyát akarja kelteni, aki lebecsüli az írói egyénítésnek az alkotásban betöltendő azt a szerepét, hogy a közönségben gondolatokat, érzéseket, a közösség sikerei és gondjai átélésének érzetét kelti fel az írás kellő művészi fokán és művészi eszközeivel. De nem kérhetjük az írótól számon ebben a műfajban sem az önépítő, önmegvalósító irodalmat, sem

az általa tanulmányozott valóság, élő anyag, írói képzelet által történő újraalkotását. Más oldalról nézve viszont: joggal igényelhetjük az irodalmi szociográfiától, de nemcsak attól, a konkrét vizsgálódásokra épülő logikai menetet, a történetiség szemléletét, vagy akár a statisztika módszerét is. Döntőnek pedig azt tartjuk, hogy a műben a társadalmi valóság megközelítésének írói módszerei hogyan érvényesülnek, hogyan dolgozik az írói intuíció, hogyan jön létre esztétikailag a művészeti alkotásban az általános, a különös és az egyedi egysége. Mocsár Gábor csak akkor hibázik az *Égő arany*-ban, amikor ön maga megbizonyosodása érdekében részletes dokumentálással, számtalan adattal, százalékarányokkal szolgál. A sok adatnál megsüllyed kicsit a mondandó szintje, így meglazulhat az olvasó figyelme. Mocsárnak nincs szüksége a bizonyító adatok tömegére, mondandója hitelességének megvan a fedezete. Megkísértette az író a történeti kutatás szívenedélye is, aminek viszont ószintén örülünk, mert eredeti módon képes megidézni előző korokat, ahogy ezt a *Nátunk vidéken*-ben a nagyobb alföldi városok történetileg kialakult szellemi arcképének felvázolásával megkísérelte, és ezért várakozással tekintünk jelenleg folyó történeti vizsgálódásainak eredményei elé is.

Téma, műfaj és írói egyéniség nagy találkozása az *Égő arany*. A műfaj fogalmát természetesen úgy értelmezve, hogy az értékes alkotások nem mindegyike illesztethető merev műfaji határok keretei közé. Mocsár írói egyéniségéről szólva is túlhaladott már az a megszorítás, amely szerint a szociográfia és a satíra tehetséges művelője. Időszerűtlen már róla az olyan jellemzés is, hogy: „főleg a paraszti élet mai problémái, a falu emberi és társadalmi átalakulása érdekli. Jó érzéke van a humorhoz és a satírához is.” Élmény és mű nagy találkozását említettük. Említhetjük, mert Mocsár Gábor írói tehetségében benne van a sorsátélés képessége. Egyéni életútjában a sorsszerűség rangjának lehetőségét láthatjuk, amennyiben életpályája, alkotói tehetsége kibontakoztatása és társadalmi, közösségi törekvéseink között egyezések találhatók. Egyezések a jó szándékokban, a magas hőfokon jobbat akarásban, helyenként türelmetlenségben és tévedésekben, botlásokban is.

A hazai olaj „regényét” még nem lehetne regényben megírni. Korai vállalkozás lenne. Abszurd dráma sem lenne kívánatos, bár sok fonákra is rávilágított az író. Nem illő a témához a groteszk sem. Bármennyire hiányolják egyesek a magyar irodalom ironikus felhangjait, merthogy így nem eléggé intellektuális írásművészetünk, nem eléggé emelkedett, tudniillik a valóság fölé emelkedő fantáziánk szegényes, mégis itt most a „röghöz kötöttség”-ből eredő realista ábrázolás volt a járható út. Komoly dolgairól felelős gondolkodás kívántatott.

Mocsár megjelenítési módszerében ott bujkál a líra is, ha a természeti és emberi csodák kiváltják belőle, ha érzés és élmény „megrohanja”. Van bája elbeszélgető stílusának. De visszafogottan tud szólni az emberi helytállásról, a drámai helyzetekről is. Nemcsak azért, mert a kulturált írásművészet ezt igényli, hanem mert alkata szerint sem érzélgősen lelkendező. A tények felfedezése, csoportosítása, hiteles, realista felmutatása, az olthatatlan kereső szándék, a jobbra, az értelmesebbre törekvés, az emberi dolgok iránti figyelem, a dolgozó emberek közösségének közelségétől táplált humanizmus, a demokratizmusért harcoló kedv adja írásának azt a — racionalista stílus, és puritán mondatfűzés ellenére — figyelmet vonzó, lekötő hatóerejét, amely csak akkor melegszik fel, ha a derű oldja a tárgyra figyelés koncentráltágát, akkor emelkedik magasabb hőfokra, ha az egyébként erősen érző író nem is leplezi türelmetlenségét, bosszúságát az embert sértő, vagy az értelmet megcsúfoló jelenség láttán, vagy ha a csupasz emberi tett a körülmények folytán nagyra növeli magát az embert.

Leplezetlen szándékunk, hogy népszerűsítsük ezt a művet, Mocsár Gábor szép könyvét. Jelentős magyar író jelentős kőtetét. Népszerűsíteni akarjuk azok körében, akik fontosnak tartják az irodalom szemléletformáló szerepét, és azok körében, akik az olvasmányban művészeti élményt, hitelességet, közös törekvéseink iránti figyelmet keresnek. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1970.*)

HAVASI ZOLTÁN